

Norbert Mojżyn

Institutie Edukacji Medialnej i Dziennikarstwa
Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie

Hasło „bratniego narodu ukraińskiego” w przekazach informacyjnych oficjalnych mediów rosyjskich w 2022 roku na przykładzie portali informacyjnych

**Propaganda use of the concept of „fraternal Ukrainian nation”
in the information messages of the official Russian media (news portals) in 2022**

Abstrakt

Artykuł przedstawia zastosowanie teorii framingu do analizy przekazów informacyjnych dotyczących pojęcia „bratniego narodu ukraińskiego” stosowanych w mediach rosyjskich na przykładzie dwóch wybranych (reprezentatywnych) rosyjskich portali informacyjnych należących do wielkich stacji telewizyjnych: russian.rt.com i ntv.ru. Autor dokonuje operacjonalizacji ogólnie przyjętych w medioznawstwie ram newsa: konfliktu, ludzkiego interesu, odpowiedzialności, ekonomii i moralności i dodaje do nich dwie nowe ramy: historyczno-kulturowa i stylistyczno-emocjonalna. Każda z ram jest interpretacyjnym pakietem, nadającym znaczenie prezentowanym sprawom i wydarzeniom. Z przeprowadzonych badań wynika, że najczęściej stosowaną ramą newsów była rama konfliktu (80% – russian.rt.com, 62% – ntv.ru), a najrzadziej – rama konsekwencji ekonomicznych (8%, 8%). Stosunkowo rzadko – w stosunku do oczekiwań – miała zastosowanie rama historyczno-kulturowa (28%, 37%). Badania pozwoliły zdemaskować prawdziwą strategię informacyjną Kremla i oficjalnych mediów rosyjskich w odniesieniu do pojęcia „bratnie narody”, która ukierunkowana została faktycznie na generowanie konfliktu rosyjsko-ukraińskiego.

Słowa kluczowe

Rosja, Ukraina, „bratni naród”, media, konflikt, teoria framingu

Abstract

The article presents the application of the framing theory to the analysis of information messages regarding the concept of “fraternal Ukrainian nation” used in the Russian media on the example of two selected (representative) Russian news portals belonging to large TV stations: russian.rt.com and ntv.ru. The author operationalizes the news frameworks generally accepted in media studies: conflict, human interest, responsibility, economy and morality, and adds two new frameworks to them: historical-cultural and stylistic-emotional. Each frame is an interpretative package that gives meaning to the issues and events presented. The conducted research shows that the most frequently used news frame was the conflict frame (80% – russian.rt.com, 62% – ntv.ru), and the least often – the frame of economic consequences (8%, 8%). Relatively rarely – in relation to expectations – the historical and cultural framework was used (28%, 37%). The research allowed to unmask the true information strategy of the Kremlin and the official Russian media in relation to the concept of “fraternal nation”, which was actually aimed at generating the Russian-Ukrainian conflict.

Keywords

Russia, Ukraine, „fraternal nation”, media, conflict, framing theory

Wiadomość z 24 lutego 2022 roku zmiądzzyła mnie.
Mój świat nie został wywrócony do góry nogami,
ale po prostu – zniszczony.

Guzel Yakhina, autorka powieści *Zuleikha otwiera oczy*¹

Hasło „bratniego narodu ukraińskiego” stało się w ostatnich latach częścią oficjalnej narracji rosyjskich mediów za sprawą serii wypowiedzi na tematy historyczno-kulturowe prezydenta Federacji Rosyjskiej, Władimira Putina. Swoje stanowisko Putin przedstawił w obszernym artykule: „O historycznej jedności Rosjan i Ukraińców”, zamieszczonym na stronie internetowej Kremla (kremlin.ru)²; tekst ukazał się 12 lipca 2021 roku, to jest pół roku przed wybuchem działań zbrojnych w Ukrainie. Nicią przewodnią artykułu jest teza, że Ukraińcy są „bratnim narodem” i stanowią nieodłączną część tysiącletniego „trójjedynego narodu” (tj. rosyjskiego, białoruskiego i ukraińskiego), zbudowanego na fundamencie wspólnej historii, języka, przestrzeni kulturowej i religii prawosławnej³. Pokłosiem publikacji artykułu stała się zmasowana kampania medialna, mająca na celu podważenie legitymizacji państwa oraz dezintegrację sił zbrojnych Ukrainy pod hasłami tzw. „demilitaryzacji” i „denazyfikacji” państwa ukraińskiego wraz z jednoczesną obroną „bratniego narodu ukraińskiego”.

Przedmiotem badań stała się analiza medialna wykorzystania hasła „bratniego narodu ukraińskiego” w przekazach informacyjnych oficjalnych rosyjskich portali informacyjnych w 2022 roku. Do badań wytypowano dwa portale informacyjne należące do wielkich rosyjskich kanałów telewizyjnych: RT oraz NTV. Taki wybór czyni zadość – na tyle na ile to możliwe w rosyjskich realiach medialnych – postulatowi dywersyfikacji i reprezentatywności badań podmiotów medialnych o nietożsamych profilach i liniach redakcyjnych⁴. Portal russian.rt.com należy do państwowego kanału telewizyjnego RT (Russia Today), założonego w 2005 roku w celu „odzwierciedlenia stanowiska Rosji w głównych kwestiach polityki międzynarodowej” oraz „informowania odbiorców o wydarzeniach i zjawiskach życia rosyjskiego”⁵. Kana-

¹ *V Ufe snyat s repertuara spektakl' «Zuleykha otkryvayet glaza» iz-za pozitsii avtora romana po SVO*, ntv.ru 14.11.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2733034> (dostęp 12.01.2023).

² Stał'ya Władimira Putina „Ob. istericheskom yedinstve ruskich i ukraintsev”, [kremlin.ru](http://kremlin.ru/events/president/news/66181) 12.07.2021, <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> (dostęp 12.01.2023).

³ M. Domańska, *Putin: Ukraińcy to Rosjanie, Ukraina to „anty-Rosja”*, Ośrodek Studiów Wschodnich 13.07.2021, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-07-13/putin-ukraincy-to-rosjanie-ukraina-to-anty-rosja> (dostęp 15.01.2023).

⁴ Por. R. Leśniczak, *Wizerunek prasowy i internetowy instytucji kościelnej a linia redakcyjna – casus Fundacji „Dzieło Nowego Tysiąclecia”*, „Polityka i Społeczeństwo” 2018(16)/3, s. 69.

⁵ J. Rutenberg, *RT, Sputnik and Russia's New Theory of War*, The New York Times Magazine 13.09.2017, <https://www.nytimes.com/2017/09/13/magazine/rt-sputnik-and-russias-new-theory-of-war.html>

łowi szefuje znana kremlowska propagandystka, Margarita Simonian, pozostająca w bliskich relacjach z najwyższymi przedstawicielami Kremla⁶. Po wybuchu działań zbrojnych w 2022 roku odbiór RT został zablokowany na terenie Unii Europejskiej oraz w innych częściach świata⁷. Należący do stacji RT portal informacyjny russian.rt.com, znajduje się na drugim miejscu pod względem cytowalności mediów w badaniu przeprowadzonym w listopadzie 2022 roku przez ośrodek Medialogiya⁸.

NTV z kolei to ogólnorosyjski prywatny kanał telewizyjny, który działa od 1993 roku. Pierwotnie był we władaniu znanego oligarchy, Władimira Gusinskiego, a od 2000 roku należy do holdingu Gazprom-Media⁹. Kanał w minionych latach prowadził niejednoznaczny politykę informacyjną na temat Ukrainy. Z jednej strony transmitował oficjalną narrację informacyjną Kremla, z drugiej odważył się zatrudnić (2015) w porannym programie „Kawa z mlekiem” znanego ukraińskiego prezentera telewizyjnego, Daniila Graczowa, kojarzonego z Euromajdanem 2013/2014 roku¹⁰. Kanał NTV otrzymał znacznie później (16 grudnia 2022 roku) zakaz nadawania na obszarze Unii Europejskiej¹¹. Należący do stacji NTV portal informacyjny ntv.ru, zajął 66 miejsce pod względem cytowalności wśród stu przebadanych mediów w badaniu przeprowadzonym w listopadzie 2022 roku¹².

(dostęp 17.12.2022); *Imidzh Rossii sobirayutsya uluchshit' pri pomoshchi novogo telekanala*, Lenta.ru 17.12.2022, <https://web.archive.org/web/20101217194843/http://lenta.ru/news/2005/06/06/channel> (dostęp 13.01.2023).

⁶ M. Simonian w 2022 roku została objęta sankcjami nałożonymi przez Unię Europejską jako „centralna postać rządowej propagandy”; przypisano jej odpowiedzialność za „politykę podważającą integralność terytorialną, suwerenność i niepodległość Ukrainy”. Zob. (jbr), *Rosyjska „caryca mediów” miała odwrócić się od Putina. Teraz znów go wsparła*, Onet.Kultura 30.09.2022, <https://kultura.onet.pl/wiadomosci/kim-jest-margarita-simonian-przy-putinie-zrobila-zawrotna-kariere/z4eqvv9> (dostęp 31.12.2022).

⁷ P. Wintour, J. Rankin, K. Connolly, *EU to ban Russian state-backed channels RT and Sputnik*, The Guardian 27.02.2022, <https://www.theguardian.com/media/2022/feb/27/eu-ban-russian-state-backed-channels-rt-sputnik> (dostęp 15.07.2022).

⁸ *Federal'nyye SMI: noyabr' 2022*, Medialogiya, <https://www.mlg.ru/ratings/media/federal/11733/> (dostęp 15.01.2023).

⁹ *Telekanal «NTV»*, Mediasat 1.12.2009, <https://mediasat.info/ru/2009/12/01/telekanal-ntv/> (dostęp 14.01.2023).

¹⁰ *Ukrainskogo vedushchego Daniila Gracheva zatravili za perekhod na NTV*, Medialeaks 30.03.2015, https://medialeaks.ru/3003yt_grachev/ (dostęp 12.01.2023).

¹¹ *V sanktsionnom spiske YeS – Mikhalkov, Leps, „Yedinaya Rossiya” i armiya RF*, Radio Svoboda 16.12.2022, <https://www.svoboda.org/a/v-sanktsionnom-spiske-es---mihalkov-leps-edinaya-rossiya-i-armiya-rf/32180250.html> (dostęp 15.01.2023).

¹² *Top-100 viral'nykh russkoyazychnykh mediaresursov, NOYABR' 2022. Chempionat mira – ne poigrayem, no poboleyem*, Brand Analytics, <https://br-analytics.ru/blog/top-100-media-november-2022/> (dostęp 15.01.2023).

W badaniach posłużono się wykorzystywaną z powodzeniem w studiach medioznawczych techniką *framingu*, powiązaną z teorią ustanawiania agendy medialnej (*agenda setting*)¹³. Przydatność tej metody w badaniach medioznawczych podkreśla Rafał Leśniczak, który zauważa, że technika *framingu* to działanie, poprzez które przekazywane są adresatowi informacje wraz z określonym sposobem jej interpretacji¹⁴. Jak pisze ten uznany w środowisku medioznawców badacz: „Definiowanie problemu obecne w publikacjach prasowych jest zazwyczaj nierozłącznie związane z pozostałymi funkcjami, które pełnią *frames*, tzn. z ich kontekstualizacją, prezentowaniem czytelnikowi możliwych form interpretacji, moralną opinią i sugerowanymi rozwiązaniami”¹⁵. Słowa te znakomicie współbrzmiają ze stanowiskiem Denisa McQuaila, według którego ramy interpretacyjne „definiują problemy, diagnozują przyczyny, narzucają oceny moralne i sugerują rozwiązania”¹⁶; wskazują one „w jaki sposób” i „w jakich kategoriach” odbiorcy postrzegają kwestie pojawiające się w przekazach medialnych¹⁷.

W badaniach wykorzystano powszechnie przyjmowane w studiach medioznawczych ramy interpretacyjne: ramę konfliktu, ludzkich spraw (zainteresowania człowiekiem) przypisywania odpowiedzialności, wartości moralnych i konsekwencji ekonomicznych¹⁸, rozszerzonych przez dwie ramy dodatkowe. Pierwsza z nich – rama historyczno-kulturowa – oparta jest na głównych tezach zawartych we wspomnianym artykule Putina; druga – rama stylistyczno-psychologiczna – posłużyła do

¹³ R. Klepka, *Analiza zawartości mediów. Dlaczego i do czego można ją wykorzystać w nauce o bezpieczeństwie i politologii?*, „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Securitate et Educatione Civili” 2016(224), s. 35; M. Bartoszewicz, *Wywieranie wpływu na opinię publiczną, czyli kilka słów o efektach działania mediów*, „Dyskurs&Dialog” 2020(1), s. 75. Teoria ta została opisana w klasycznej monografii Tomasza Globan-Klasa *Media i komunikowanie masowe*. Zob. T. Globan-Klasa, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa 2005, s. 267-269.

¹⁴ R. Leśniczak, „*News values*” i „*framing*” w kształtowaniu obrazu Kościoła katolickiego na podstawie prasy polskojęzycznej w 2012 roku, „Warszawskie Studia Pastoralne” 2013(18), s. 34; tenże, *Wizerunek Festiwalu „Łódź Czterech Kultur” w łódzkich dziennikach w perspektywie framing analysis*, „Studia Medioznawcze” 2018, 75(4), 61-70.

¹⁵ Tenże, *Zastosowanie arystotelesowskiej koncepcji toposu w badaniach wizerunku medialnego liderów politycznych i religijnych – przyczynek do dyskusji*, „Folia Torunensia” 2022(22), s. 52.

¹⁶ D. McQuail, *Teoria komunikowania masowego*, tłum. M. Bucholc, A. Szulżycka, Warszawa 2007, s. 374.

¹⁷ Ramy w mediach można zdefiniować idąc za Toddem Gitlinem jako „trwałe wzorce poznania, interpretacji i prezentacji, selekcji, akcentowania i wykluczenia, za pomocą których twórcy symboli rutynowo organizują dyskurs”. Zob. M. Palczewski, *Koncepcja framingu i jej zastosowanie w badaniach newsów w Wiadomościach TVP i Faktach TVN*, „Studia Medioznawcze” 2011(44)/1, s. 31.

¹⁸ H.A. Semetko, P.M. Valkenburg, *Framing European Politics: A Content Analysis of Press and Television News*, „Journal of Communication” 2000, s. 95-96.

analizy języka przekazów medialnych. Takie ujęcie odpowiada koncepcjom metodologicznym Shanto Iyengara, który oprócz generalnych ram tematycznych (*thematic frames*), przedstawiających problemy w kontekście ogólnym lub abstrakcyjnym, wyróżniał ramy epizodyczne (*episodic frames*), które przedstawiają problemy w świetle konkretnych przypadków lub poszczególnych wydarzeń¹⁹.

W przekazach informacyjnych można odnaleźć echa techniki hybrydowej, wyczerpującej znamiona nie tylko ramy konfliktu ale również innych ram, na przykład ramy przypisywania odpowiedzialności.

Putinowski artykuł „O historycznej jedności Rosjan i Ukraińców” należy rozpatrywać nie tylko w perspektywie osobistych poglądów prezydenta Federacji Rosyjskiej, ale również w świetle obowiązującej *Doktryny bezpieczeństwa informacyjnego Federacji Rosyjskiej*²⁰. W oparciu o te dwa teksty postawiono następujące pytania badawcze: 1) Czy doktryna bezpieczeństwa RF wykorzystuje rosyjskie media państwowe i prywatne w celu propagowania oficjalnej narracji Kremla? 2) Czy propagowana narracja przybiera charakter kompleksowych działań informacyjnopsycho logicznych? 3) Czy promowane są określone wartości kulturowe, historyczne i duchowomoralne? 4) Na jakich podstawach historycznych budowana jest oficjalna narracja historyczna („patriotyczna”)? 5) Czy przekazy medialne promują/dyskredytują „wartości moralnoduchowe”, „patriotyczne”, „fundamenty historyczne” zawarte w *Doktrynie bezpieczeństwa informacyjnego RF*? 6) Czy narracja mediów nosi w sobie określony wektor pro- lub antyukraiński? 7) Jak daleko w przekazach medialnych ulega reinterpretacji historia rosyjsko-ukraińska? 8) W jakim stopniu reinterpretacja ta służy bieżącym strategicznym interesom Kremla?

W badaniach przyjęto następujące hipotezy robocze: H1 – państwowy portal *russian.rt.com* wierniej i dobitniej transmituje politykę informacyjną Kremla niż *ntv.ru*; w związku z tym częściej dokonuje polityzacji hasła „bratniego narodu ukraińskiego” na przykład przez wykorzystywanie ramy przypisywania odpowiedzialności; H2 – prywatny portal *ntv.ru*, jako mniej upolityczniony, przedstawia problematykę „bratniego narodu” w sposób bardziej zniuansowany, z częstszym wykorzystaniem ramy zainteresowania ludzkiego; H3 – w obu mediach w mniej więcej równym stopniu

¹⁹ S. Iyengar, *Is Anyone Responsible? How Television Frames Political Issues*, Chicago 1991, s. 2-3.

²⁰ *Doktrina informatsyonnoy bezopastnosti Rossiyskoy Federatsii*, <https://rg.ru/documents/2016/12/06/doktrina-infobezobasnost-site-dok.html> (dostęp 2.05.2023).

jest obecna rama historyczno-kulturowa, H 4 – język wypowiedzi jest bardziej agresywny w przypadku russian.rt.com.

Badania objęły cały rok 2022, to jest okres bezpośrednio przed wszczęciem działań zbrojnych 24 lutego 2022 roku oraz okres następujący po nim, aż do końca roku 2022. Na przestrzeni tego czasu analizie poddano wszystkie przekazy informacyjne, które zostały opublikowane w obu rosyjskich portalach informacyjnych pod kątem występowania frazy „bratni naród ukraiński” oraz paralelnych znaczeniowo fraz: „bratni kraj/bratnie kraje”, „braterskie stosunki”, „braterski konflikt”, „braterskie współistnienie”. Spośród wszystkich badanych przekazów zidentyfikowano 60 przypadków użycia wyżej wymienionych fraz: 36 w russian.rt.com i 24 w ntv.ru. Jednostką analizy był cały przekaz informacyjny (*news*) nie ograniczający się do tytułu czy *leadu*²¹. W procesie badań wybrane przekazy skojarzono z poszczególnymi ramami interpretacyjnymi, co przedstawia poniższa tabela. Niektóre przekazy zakwalifikowano do kilku ram.

Tab. Częstość występowania ram interpretacyjnych w przekazach informacyjnych portali russian.rt.com i ntv.ru na temat „bratniego narodu ukraińskiego”

I.p.	Portal	russian.rt.com	ntv.ru
Ogółem		36 (100%)	24 (100%)
1	Rama konfliktu	29 (80%)	15 (62%)
2	Rama zainteresowania człowiekiem	7 (19%)	8 (33%)
3	Rama przypisywania odpowiedzialności	9 (25%)	4 (17%)
4	Rama wartości moralnej	5 (14%)	8 (33%)
5	Rama konsekwencji ekonomicznych	3 (8%)	2 (8%)
6	Rama historyczno-kulturowa	10 (28%)	9 (37%)
7	Rama stylistyczno-psychologiczna	7 (19%)	4 (17%)

Rama konfliktu

Analiza przekazów informacyjnych zawierających poszukiwane frazy pozwala stwierdzić, że zdecydowana większość z nich wykorzystuje (w różnej postaci) ramę konfliktu. Jej istotę stanowi – mówiąc najkrócej – „zderzenie się dwóch bratnich

²¹ A. Mitchell, G. Stocking, K.E. Matsa, *Long-form reading shows signs of life in our mobile news world*, Pew Research Center 2016. Ten duży nacisk na nagłówki jest również zgodny z wcześniejszymi badaniami. Zob. D. Dor, *On newspaper headlines as relevance optimizers*, „Journal of Pragmatics” 2003(35)/5, s. 695-721.

narodów, Rosjan i Ukraińców”²². To „zderzenie” przybrało postać nie tylko walki zbrojnej, ale także antagonizmu na tle kulturowym i religijnym, polaryzacji sił politycznych i społecznych, eksploatacji geopolitycznych wektorów: prorosyjskiego i prozachodniego. Wielopłaszczyznowość tego konfliktu dobrze nakreśliło anonimowe źródło zbliżone do Kremla, które podkreśliło wagę takich tematów bilateralnych jak: neutralny i nieblokowy status Ukrainy, praw mniejszości narodowych, status języka rosyjskiego, i wreszcie „braterskich stosunków z Rosją we wszystkich dziedzinach”²³.

W przekazach informacyjnych można odnaleźć echa techniki hybrydowej, wyczerpującej znamiona nie tylko ramy konfliktu ale również innych ram, na przykład ramy przypisywania odpowiedzialności. Tego rodzaju skojarzenie miało na celu obarczenie winą za eskalację konfliktu przeciwnej strony. Było to szczególnie widoczne przy spersonalizowanych atakach pod adresem prezydenta Ukrainy, Wołodymyra Zełenskiego i przedstawicieli „kijowskiego reżimu”²⁴. Na celownik media rosyjskie wzięły również USA, NATO i kraje zachodnie. I tak, portal russian.rt.com przedstawił los wziętego do niewoli rosyjskiej ukraińskiego żołnierza, który wezwał swoich ukraińskich towarzyszy broni do złożenia broni, obarczając winą USA za konflikt między „bratnimi narodami”: „Skończcie z tą cholerną wojną. Nie my rozpoczęliśmy tę wojnę, ale Amerykanie! Kim oni są? Kto kazał im tu przyjść?”²⁵. Antyzachodni wątek był szczególnie często eksplorowany przez portal państwowy, który oskarżał nie tylko USA, ale i państwa członkowskie NATO, że chcą zrobić z Ukrainy „anty-Rosję”, „antyrosyjski poligon”, „kordon sanitarny” między Rosją i Europą²⁶. Równocześnie rosyjskie media zapewniały, że działania Zachodu są skazane na porażkę, ponieważ Rosja – druga potęga militarna w świecie – osiągnie swoje cele strategiczne²⁷.

²² Są to słowa wypowiedziane jeszcze przed wybuchem pełnoskalowych działań zbrojnych przez prezydenta Białorusi, Aleksandra Łukaszenki. Zob. *Lukashenko: Belorussiya podderzhivala i budet podderzhivat' Rossiyu*, ntv.ru 3.07.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2713392/> (dostęp 12.01.2023).

²³ *Istochnik RIA Novosti: yesli Zelenskiy khochet v 1991-y god, to nado govorit' o vneblok ovom statuse Ukrainy*, ntv.ru 16.12.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2738611/> (dostęp 12.01.2023).

²⁴ O. Bilousenko, «*Ahresorka Polshcha, natsisty-ukraintsi i pohanyy Zelenskiy*». *Ohlad rosijs'koy dezinformatsii za 10 misyatsiv velikoy viyny*, Detektor Media 12.01.2023, <https://detector.media/monitoring-internetu/article/206873/2023-01-12-agresorka-polshcha-natsisty-ukraintsi-y-poganyy-zelenskiy-oglyad-rosiyskoi-dezinformatsii-za-10-misyatsiv-velykoi-viyny/> (dostęp 12.01.2023).

²⁵ *Plennyi ukrainskiy voyennyi prizval sosluzhivtsev slozhit' oruzhiye*, russian.rt.com 30.04.2022, <https://russian.rt.com/ussr/news/997367-plennyi-ukrainskii-voennyi> (dostęp 15.01.2023).

²⁶ Tamże.

²⁷ *DisinfoChronicle: metodolohiya roboty*, Detektor Media 24.08.2022, <https://disinfo.detektor.media/uk/post/disinfochronicle-metodolohiia-roboty> (data dostępu: 22.09.2022).

O propagandowym charakterze przekazów informacyjnych w russian.rt.com może świadczyć nie tylko nasycony ramą konfliktu content, ale również wykorzystywanie źródeł o wątpliwej wiarygodności, a nawet reputacji, jak zbiegłego z terytorium Ukrainy kontrowersyjnego deputowanego Rady Najwyższej, Ilję Kivę. Wypowiadał on absurdalne i groteskowe słowa o „Anglosaksach”, którzy mieli zamienić Ukrainę „w kolonię, ośrodek eksperymentalny, a ludzi w materiał doświadczalny”²⁸. W ramach tych samych ram konfliktu i przypisywania odpowiedzialności, jak mantra, wybrzmiewały zapewnienia Putina, że Rosja ma jak najlepsze intencje wobec Ukrainy: „nigdy nie była, nie jest i nie będzie wrogo usposobiona wobec narodu ukraińskiego”²⁹; w kontekście Putinowskich tez historycznych wypowiedź tę można dodatkowo zaliczyć do ramy historyczno-kulturowej.

O propagandowym charakterze przekazów informacyjnych w russian.rt.com może świadczyć nie tylko nasycony ramą konfliktu content, ale również wykorzystywanie źródeł o wątpliwej wiarygodności, a nawet reputacji, jak zbiegłego z terytorium Ukrainy kontrowersyjnego deputowanego Rady Najwyższej, Ilję Kivę.

W przeciwieństwie do russian.rt.com, przekazy antyzachodnie wykorzystujące ramy konfliktu i przypisywania odpowiedzialności w ntv.ru były bardziej zniwelowane i zniuansowane. Często przybierały postać cytatów z przemówień „autorytetów” – oficjalnych przedstawicieli władz rosyjskich. W jednej z wiadomości podano, że Władimir Putin na posiedzeniu zarządu ministerstwa obrony oskarżył Zachód, że od wieków chciał uderzyć w Rosję, podzielić ją, i z tej racji zaangażował się politycznie i wojskowo w Ukrainie; dodał przy tym, że on sam nadal uważa naród ukraiński za bratni³⁰. W tym samym duchu portal cytował słowa ambasadora Rosji przy ONZ, Witalija Nebenzji: „Naród ukraiński, podobnie jak naród rosyjski, chce pokoju,

²⁸ *Deputat Rady Kiva prokommentiroval vliyaniye Zapada na Ukrainu*, russian.rt.com 11.03.2022, <https://russian.rt.com/ussr/news/974404-deputat-rady-kiva> (dostęp 16.01.2023).

²⁹ *Putin: narody Rossii i Ukrainy udalos' razobshchit'*, russian.rt. com 22.12.2022, <https://russian.rt.com/russia/news/1089693-putin-narody-rossii-ukrainy>; *Putin zayavil, chto do sikh por schitayet ukrainskiy narod bratskim*, 21.12.2022 <https://russian.rt.com/ussr/news/1089083-putin-ukrainskii-narod> (dostęp 17.01.2023).

³⁰ *Putin: zanimat'sya militarizatsiyey strany i ekonomiki ne budem*, ntv.ru 21.12.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2739411/> (dostęp 12.01.2023).

ale takiego scenariusza nie ma w planach Londynu i Waszyngtonu, które zarabiają miliony dolarów na cudzym nieszczęściu, i powtarzających im brukselskich funkcjonariuszy³¹. Do tego chóru „autorytetów” dołączony został również prezydent Białorusi, który stwierdził, iż Stany Zjednoczone chcą zorganizować wojnę w regionie Europy Wschodniej, aby później „rozliczyć się z Chinami jeden na jednego”³².

W porównaniu z *russian.rt.com* portal *ntv.ru* starał się w większym stopniu przedstawiać konflikt rosyjsko-ukraiński przez pryzmat ludzkich dramatów, wykorzystując do tego ramę spraw ludzkich, na przykład problem z otrzymywaniem wiz³³. Co więcej, w jednym wypadku rama ta posłużyła portalowi *ntv.ru* do przedstawienia zawołowanej krytyki działań wojennych; stało się to przy okazji podania wiadomości o tym, że usunięto z desek teatru w Ufie sztukę, której autorka skrytykowała działania wojenne w Ukrainie³⁴.

Rama zainteresowania człowiekiem (spraw ludzkich)

Doniesienia z wykorzystaniem hasła „bratniego narodu ukraińskiego” często przybierały oblicza sylwetek ciekawych ludzi i losów konkretnych osób, pojedynczych i zbiorowych tragedii ludzkich interesujących zdarzeń, które – jak zawsze – wnoszą do przekazów medialnych żywy „aspekt ludzki”, powiązany z silnym oddziaływaniem na emocje³⁵.

³¹ *Nebenzya: vkhozheniye v sostav Rossii prineset mir naseleniyu Donbassa*, *ntv.ru* 28.09.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2725672/> (dostęp 12.01.2023).

³² *Lukashenko: SSHA khotyat organizovat' «voynushku» u slavyan*, *ntv.ru* 22.02.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2682440/> (dostęp 12.01.2023).

³³ „Kijów nie powiadomił Moskwy o rozwiązaniu umowy o ruchu bezwizowym (...). Z kolei senator z Krymu Siergiej Cekow powiedział, że Moskwa nie zamierza wprowadzać wiz dla Ukraińców: 'Nie musimy podejmować odwetowych decyzji, ponieważ naród ukraiński jest dla nas bratni' ". Zob. «*Chem by ditya ni teshilos'*»: v Moskve otsenili resheniye Kiyeva vvesti vizy dlya rossiyan, *nyv.ru* 7.06.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2711145/> (dostęp 12.01.2023).

³⁴ Z treści wiadomości: „Autorka powieści *Zuleikha otwiera oczy*, Guzel Yakhina, stwierdza, że „wiadomość z 24 lutego 2022 r. zmiądzzyła mnie. Mój świat nie został wywrócony do góry nogami, ale po prostu – zniszczony. Ale świat, w którym neonaziści i faszyci zabijają naszych braci od ośmiu lat, jest dla nas, postaci kulturowych, nie do przyjęcia”. Instytucja podkreśliła, że wspiera specjalną operację wojskową, „którą Rosja była zmuszona prowadzić na Ukrainie”. Zob. *V Ufe snyat s repertuara spektakl' «Zuleykha otkryvayet glaza» iz-za pozitsii avtora romana po SVO*, *ntv.ru* 14.11.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2733034/> (dostęp 12.01.2023).

³⁵ H.A. Semetko, P.M. Valkenburg, *Framing European politics: A content analysis of press and television news*, „Journal of Communication” 2000(50), s. 95; C. Beckett, M. Deuze, *On the role of emotion in the future of journalism*, „Social Media + Society” 2016(3)2, s. 1-6; K. Wahl-Jorgensen, *Emotion and journalism*, w: *The Sage Handbook of Digital Journalism*, T. Witschge, C.W. Anderson, D. Domingo et al. (eds), Los Angeles, CA 2016, s. 128-143.

Jak już wspomniano, rama ta była częściej wykorzystywana przez portal ntv.ru; służyła do ilustrowania problematyki rodziny, kultury i sportu. W związku z bojkotem na Zachodzie rosyjskiej kultury i sportu, portal ntv.ru cytował wypowiedź włoskiego piosenkarza, Enzo Ghinezziego (Pupo), znanego z prorosyjskich poglądów: „Niedopuszczalne jest zasiewanie ziarna wrogości, które prowadzi do bojkotu rosyjskiej kultury. (...) chcę, aby ta specjalna operacja, która jest prowadzona, zakończyła się jak najszybciej, aby mógł powrócić pokój i aby naród rosyjski i naród ukraiński ponownie stały się, jeśli nie krewnymi, to przynajmniej kuzynami, tak jak byli – w obrębie jednej rodziny. Ponieważ jest to sytuacja, która dotyczy bratnie narody (...)”³⁶. W innej wiadomości portal wykorzystał ramę spraw ludzkich, aby przemycić propagandową kliszę, że konflikt rosyjsko-ukraiński jest rzekomo sprawą wewnętrzną Ukrainy („wojną domową”); w tym celu posłużył się motywem rodzinnego sporu między braćmi, z których młodszy stał się „wspólnikiem banderowskiego reżimu, a starszy przemawiał w imieniu Donbasu”³⁷.

W porównaniu z russian.rt.com, portal ntv.ru pozwalał sobie na pewne odejście od oficjalnej sztampy, przedstawiając na przykład zabawne wydarzenie związane z nazwiskiem trenera wołgogradzkiej drużyny sportowej „Rotor”, Dmitrija Chochłowa, którego znajomi skarżyli się na blokowanie kont na Facebooku i Instagramie z powodu jego charakterystycznego nazwiska, które miało „prowokacyjny” wydźwięk („chochły” – Ukraińcy)³⁸.

Rama spraw ludzkich, aczkolwiek w mniejszej skali, pojawiała się na portalu russian.rt.com. To medium przytoczyło słowa ukraińskiego boksera, Vitaliya Nevesolego, który sugerował, że zmagania sportowe są dowodem faktycznej przyjaźni między narodem ukraińskim i rosyjskim: „Jesteśmy bratnimi narodami. Mam wielu przyjaciół w Rosji wśród sportowców”³⁹. Innym przykładem może być skarga prorosyjskiego producenta muzycznego z Ukrainy, Yuriya Bardasha, który musiał wyemigrować do Rosji po tym, jak wyprodukował klip muzyczny, w którym znalazła się krytyka władz kijowskich⁴⁰.

³⁶ *Pupo: seyat' nepriyazn' k russkoy kul'ture — nevynosimo*, ntv.ru 5.04.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2700448/> (dostęp 15.01.2023).

³⁷ *Kak Zelenskiy sdelal dvukh brat'yev vragami*, ntv.ru 22.05.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2706793/> (dostęp 12.01.2023).

³⁸ *«Na eto imya ya dolgiye gody rabotal»: Khokhlov — ob iske k Facebook*, ntv.ru 23.09.2021, <https://www.ntv.ru/novosti/2610289/> (dostęp 17.01.2023).

³⁹ *Ukrainskiy boksyor Nevesyoliy nazval rossiyan bratskim narodom*, russian.rt.com 2.08.2022, <https://russian.rt.com/sport/news/1032711-neveselyi-boks-lnr> (dostęp 16.01.2023).

⁴⁰ Bardash usprawiedliwiał się następująco: „W tej piosence zwracamy się do kategorii ludzi, w których najmłodsze pokolenie urodziło się w latach 80.... Wierzę, że ci ludzie wiele widzieli, a teraz szczególnie dotkliwie przeżywają braterski konflikt”. Zob. *Vitaliy Gogunskiy perepel pesnyu «Rossiya»*

Rama przypisywania odpowiedzialności

Szczególnie intensywnie rama przypisywania odpowiedzialności była wykorzystywana przez oba portale przed rozpoczęciem inwazji w celu obarczenia przeciwnej strony za eskalację konfliktu. Przy tym starannie oddzielano „odpowiedzialność” władz kijowskich i rządów zachodnich od „niewinności” samego narodu ukraińskiego, który został wbrew własnej woli uwikłany w konflikt. Znamienne są tu cytowane przez ntv.ru słowa sekretarza prasowego prezydenta Rosji, Dmitrija Pieskowa, który stwierdzał, że wprawdzie stosunki dwustronne między Kijowem a Moskwą już nie istnieją, ale „nie można utracić braterskiego narodu”⁴¹. Na tle tych pompatycznych zapowiedzi i haseł o „braterstwie” szczególnie cynicznie brzmiały w przededniu inwazji słowa ambasadora Rosji w Waszyngtonie, Anatolija Antonowa, cytowane przez russian.rt.com: „Rosja nie zamierza nikogo atakować, ponieważ nie leży to w jej interesie”⁴². Podobną wypowiedź Antonowa cytował ntv.ru: „Z całą odpowiedzialnością chcę zapewnić, że Rosja nikogo nie zaatakuje. Potrzebujemy dobrych stosunków sąsiedzkich z braterskim narodem ukraińskim”⁴³. Jeszcze wyraźniej antyzachodnie stanowisko wybrzmiało w cytowanych przez russian.rt.com słowach wiceprzewodniczącego Komisji Dumy Państwowej ds. Wspólnoty Niepodległych Państw, Artioma Turowa: „[USA] robią wszystko, co możliwe, aby rozpętać nowy konflikt, który jest przede wszystkim dla nich korzystny. (...) Stany Zjednoczone kontynuują agresywną politykę, prowadzą wojnę hybrydową, wykorzystując bratni naród ukraiński, który jest pod zewnętrzną kontrolą”⁴⁴.

Po wybuchu działań wojennych ta sama antyzachodnia narracja posłużyła do usprawiedliwiania rosyjskiej operacji militarnej jako „całkowicie legalnej”. Oskarżano Zachód, iż ignorował rzekome „ludobójstwo” ludności Donbasu mające trwać od 2014 roku: „Moskwa regularnie zwracała uwagę państw zachodnich na ludobójstwo ludności południowo-wschodnich regionów Ukrainy dokonywane przez Kijów, ale strony rosyjskiej nie słuchały”⁴⁵. Nie przypadkiem wiosną 2022

Anatolija Dneprowa, russian.rt.com 4.11.2022, <https://russian.rt.com/nopolitics/news/1069994-go-gunskii-perepel-pesnya-rossiya-dneprov> (dostęp 12.01.2023).

⁴¹ Pieskov: *Ukraina kak partner i soyuznik poteryana dla Rossii*, ntv.ru 17.12.2021, <https://www.ntv.ru/novosti/2645420/> (dostęp 12.01.2023).

⁴² *Posol Antonov: Rossiya ne sobirayetsya ni na kogo napadat'*, russian.rt.com 5.02.2022, <https://russian.rt.com/world/news/958081-posol-rossiya-antonov> (dostęp 16.01.2023).

⁴³ *Antonov: utverzheniya SSHA o «rossijskoy agressii» na Ukraine — chast' informatsionnoy voyny*, ntv.ru 5.02.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2669240/> (dostęp 16.01.2023).

⁴⁴ *Deputat Turov nazval agressivnoy politikoy SSHA publikatsiyu NYT o «voyne» Rossii i Ukrainy*, russian.rt.com 6.02.2022, <https://russian.rt.com/world/news/958221-ssha-ukraina-rossiya-konflikt> (dostęp 17.01.2023).

⁴⁵ Na przykład odnotowano, że członek komisji Dumy Państwowej ds. Wspólnoty Niepodległych Państw, Artyom Turow skrytykował rezolucję przyjętą przez litewskich parlamentarzystów, w której

roku Rosjanie wysunęli tak ciężkie oskarżenia. W tym czasie ujawnione zostały akty zbrodni wojennych dokonanych przez Rosjan na ludności cywilnej w Buczy, Irpieniu, Borodziance i Hostomelu. Rozumiejąc powagę sytuacji do operacji medialnej wciągnięto międzynarodowe „autorytety”, w tym prezydenta Francji, Emmanuela Macrona⁴⁶. Według russian.rt.com Macron zaapelował o ostrożność w określaniu tragedii w Buczy „ludobójstwem”, ponieważ „Rosjanie i Ukraińcy to bratnie narody”⁴⁷. Podobnie brzmiały słowa znanej z prorosyjskich sympatii liderki prawicowej partii Zjednoczenie Narodowe, Marine le Pen, która kategorycznie odmówiła nazwania tragedii w Buczy ludobójstwem⁴⁸. Tym niemniej na uwagę zasługuje informacja podana przez portal ntv.ru, w której obok cytowanych wyżej słów Macrona znalazła się wypowiedź prezydenta USA, Joe Bidena, któremu zbrodnie rosyjskie „wydają mu się ludobójstwem”⁴⁹.

Po rozpoczęciu inwazji na Ukrainę szeroko eksplorowano tematykę katastrofy humanitarnej. Media rosyjskie przedstawiały uchodźców ukraińskich w Europie jak bez mała barbarzyńców, którzy wprowadzają do obcych krajów chaos a sami nie są w stanie z wdzięcznością przyjmować pomocy.

Kolejnym etapem zrzucania na Ukrainę odpowiedzialności za konflikt stał się kryzys humanitarny wywołany masową ucieczką ludzi z terenów objętych walkami.

Rosja została nazwana krajem „wspierającym terroryzm”. Zob. A. Belousova, *Deputat Turov: ryad stran Yevropy sorevnuyutsya za pravo «sdelat' malen'kiye pakosti» Rossii*, russian.rt.com 10.05.2022, <https://russian.rt.com/ussr/news/1001017-rusofobiya-litva-rossiya> (dostęp 12.01.2023).

⁴⁶ Prezydent Francji w telewizyjnym kanale France 2 nazwał narody rosyjski i ukraiński bratnimi. Macron w tym kontekście został zapytany, czy mógłby nazwać to, co dzieje się na Ukrainie, „ludobójstwem”, tak jak wcześniej zrobił to prezydent USA Joe Biden. „Byłbym ostrożny z pojęciami, to ma sens. Narody ukraiński i rosyjski to narody braterskie” – odpowiedział Macron. Zob. V. Polakova, *Makron nazval bratskimi ukrainskiy i russkiye narody*, [rbc.ru](https://www.rbc.ru/politics/13/04/2022/6256a3049a79472c9d2307be) 13.04.2022, <https://www.rbc.ru/politics/13/04/2022/6256a3049a79472c9d2307be> (dostęp 12.01.2023).

⁴⁷ *Makron otkazalsya nazyvat' deystviya Rossii na Ukraine genotsidom*, russian.rt.com 13.04.2022, <https://russian.rt.com/ussr/news/989843-rossiya-ukraina-genocid> (data: 12.07.2022).

⁴⁸ *Le Pen otkazalas' nazyvat' proiskhodyashcheye na Ukraine genotsidom*, russian.rt.com 14.04.2022, <https://russian.rt.com/world/news/990225-le-pen-genocid-ukraina> (dostęp 12.01.2023).

⁴⁹ *Makron otkazalsya nazyvat' proiskhodyashcheye na Ukraine genotsidom*, ntv.ru 13.04.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2701595/> (dostęp 12.07.2022).

Walki w marcu-kwietniu 2022 roku pokazały, że rosyjskie siły zbrojne nie są w stanie opanować głównych ukraińskich miast, z wyjątkiem Chersonia (odbitego pod koniec roku) i Mariupola. Niemniej zmasowane bombardowania i działania wojenne w miastach, spowodowały ogromne zniszczenia w krytycznej infrastrukturze cywilnej: systemach zaopatrzenia w wodę i ciepło, sieciach elektrycznych i kanalizacji. Z powodu szkód w infrastrukturze ludność miejska była narażona na wysokie ryzyko głodu, chorób oraz ogólnego pogarszania się stanu zdrowia fizycznego i psychicznego⁵⁰. Zdaniem russian.rt.com odpowiedzialność za to rzekomo leży po stronie ukraińskiej, która świadomie i podstępnie stworzyła kryzys humanitarny. Jak zapewniał russian.rt.com, Rosjanie nie są zdolni do wrogich działań przeciwko „bratniemu narodowi”: „Nie możemy działać tak, jak robili to Amerykanie w Iraku: burzyć miasta i wkraczać, oczyszczać ziemię, na której nie ma już nikogo żywego. Nie możemy tak postępować, bo to są bratni ludzie”⁵¹.

Rama wartości moralnych

W narracji mediów rosyjskich przed inwazją zbrojną rama wartości moralnych osadzona była przede wszystkim w dyskursie obejmującym zachowania dyskryminacyjne, które dotyczyły wydarzeń religijnych, kulturowych i językowych, co wiąże się z ramą historyczno-kulturową. Manipulacyjny charakter tych doniesień wynikał z przeskalowania rozmiarów opisywanych wydarzeń, które przedstawiano w absurdalnych rozmiarach, jak na przykład wówczas, gdy rzekomą dyskryminację osób rosyjskojęzycznych określano mianem „ludobójstwa”⁵². Nie trudno domyślić się, że taka hiperbolizacja wypowiedzi służyła zniwelowaniu ciężaru oskarżeń o dokonanie zbrodni wojennych w Buczy. W takim rozumieniu tama ta łączy się z ramą stylistyczno-psychologiczną.

Po rozpoczęciu inwazji na Ukrainę szeroko eksplorowano tematykę katastrofy humanitarnej. Media rosyjskie przedstawiały uchodźców ukraińskich w Europie jak bez mała barbarzyńców, którzy wprowadzają do obcych krajów chaos a sami nie są

⁵⁰ V. Astrov, M. Ghodsi, R. Grieveson, M. Holzner, A. Kochnev, M. Landesmann, O. Pindyuk, R. Stehler, M. Tverdostup, A. Bykova, *Russia's invasion of Ukraine: assessment of the humanitarian, economic, and financial impact in the short and medium term*, „International Economics and Economic Policy” 2022(19), s. 333.

⁵¹ *Voyennyj ekspert Kostikin rasskazal o rabote VSU i natsionalistov po zapadnoy metodike*, russian.rt.com 22.04.2022, <https://russian.rt.com/ussr/news/979351-vs-u-nacionalisty-metodika-nato> (dostęp 16.01.2023).

⁵² Za przykład takiej manipulacji mogą służyć słowa ambasadora Rosji w Stanach Zjednoczonych, Anatolija Antonowa, który „wezwał Stany Zjednoczone do zaprzestania tolerowania ludobójstwa ludności rosyjskojęzycznej i rozgrywania dwóch bratnich narodów”. Zob. *Posol Antonov: pryzivayem SSHA prekratit' potvorstvovat' genotsidu ruskoyazychnogo naseleniya*, russian.rt.com 16.06.2022, <https://russian.rt.com/world/news/1014902-antonov-genocid-naseleniya-ssha> (dostęp 14.11.2022).

w stanie z wdzięcznością przyjmować pomocy; miało to skutkować niezadowoleniem społecznym oraz protestami w Europie. W strategii propagandowej rama ta miała służyć zniechęceniu tematyką ukraińską na Zachodzie w celu osamotnienia politycznego Ukrainy na arenie międzynarodowej⁵³.

W przeciwieństwie do państw zachodnich Rosja chełpiła się tym, że skutecznie wywiązywała się z pomocy humanitarnej uchodźcom, udzielając im pełnej i wszechstronnej pomocy⁵⁴. Była to zarówno pomoc instytucji centralnych i regionalnych, jak i konkretnych osób, na przykład znanego rapera z Kirgistanu, Medera Kadyrova, który przywiózł prezenty dla dzieci z Donbasu⁵⁵. Personalizacja przedstawionej pomocy łączy w tym wypadku ramę moralną z ramą spraw ludzkich.

Z kolei do ramy wartości moralnych oraz ramy historyczno-kulturowej można włączyć przywoływanie pamięci o bohaterstwie Rosjan i Ukraińców podczas II wojny światowej. Okazją do tego było celebrowane przez rosyjskie portale święto państwowe 9 maja, podczas którego czczono zwycięstwo ZSRR nad nazizmem. Była to okazja, aby snuć aktualizujące paralele na temat walki z „odrodzonym” nazizmem w Ukrainie; nie zapomniano przywołać przy tym tradycyjnego hasła o braterstwie broni żołnierzy rosyjskich i ukraińskich⁵⁶.

Rama konsekwencji ekonomicznych

Masowe bombardowania miast ukraińskich przez rosyjskie siły zbrojne doprowadziło do zniszczenia znacznej części infrastruktury i budynków. Zniszczeniu podległy m.in. placówki oświatowe, służby zdrowia, budynki mieszkalne, fabryki, elektrociepłownie i elektrownie. Już w ciągu pierwszych trzech tygodni działań wojennych zniszczono ponad 15 000 km dróg, 5 000 km linii kolejowych, 15 lotnisk oraz 350 mostów i wiaduktów. Z ocen przeprowadzonych na podstawie zdjęć satelitarnych wynika, że średni wskaźnik zniszczonych budynków w stosunku do budynków ogółem wyniósł około 22%. Działalność gospodarcza na obszarach objętych ostrzałami i działaniami wojennymi praktycznie ustała, poza utrzymaniem

⁵³ Zwykle rosyjska propaganda wyciąga takie wnioski na podstawie anonimowych komentarzy małej ilości osób, ale podaje to jako opinię całego społeczeństwa polskiego, niemieckiego czy innego. Zob. O. Bilousenko, dz. cyt.

⁵⁴ *Boleye semi tysyach bezhentsev iz LNR, DNR i s Ukrainy pribudut na Dal'niy Vostok*, russian.rt.com 26.04.2022, <https://russian.rt.com/russia/news/995331-bezhency-dalnii-vostok> (dostęp 30.11.2022). Inną sprawą pozostaje ustalenie na ile osoby te były uchodźcami, a na ile osobami wysiedlanymi przymusowo. Dotyczy to w szczególności skandalicznego odbierania rodzicom dzieci i wywożenia ich w głąb Rosji.

⁵⁵ *Kirgizskiy reper L'Zeep priyekhal v Donetsk s gumanitarnoy missiyey*, russian.rt.com 27.08.2022, <https://russian.rt.com/ussr/news/1041813-kirgiziya-reper-doneck> (dostęp 16.11.2022).

⁵⁶ *Shoygu pozdravil rossiyan s Dnom pobedy*, russian.rt.com 9.05.2022, <https://russian.rt.com/russia/news/1000553-shoigu-pozdravlenie-prazdnik> (dostęp 12.01.2023).

obiektów użyteczności publicznej, podstawowym handlem detalicznym i tam, gdzie było to możliwe, usługami medycznymi. Według badania przeprowadzonego przez Europejskie Stowarzyszenie Biznesu na Ukrainie w dniu 14 marca 2022 roku 42% małych i średnich przedsiębiorstw całkowicie zaprzestało działalności, a 31% zawiesiło działalność. Odkąd porty Morza Czarnego na południu kraju zostały praktycznie zatrzymane przez rosyjską agresję, Ukraina straciła możliwość sprzedaży ponad połowy swojego eksportu – głównie towarów rolnych i metali. Eksport towarów stanowił w 2021 roku ponad jedną trzecią PKB kraju⁵⁷.

Mimo przerażających zniszczeń w przeprowadzonych badaniach rama konsekwencji ekonomicznych pozostawała na marginesie wiadomości zarówno w *russian.rt.com*, jak i w *ntv.ru*. Z ramą tą dość luźno związana jest wiadomość podana przez *ntv.ru* o tym, że prezydent Putin zapewnił o tym, że Rosja będzie usprawniać wszystkie mechanizmy gospodarcze, w tym szczególnie w dziedzinie przemysłu obronnego, oraz że władze nie zamierzają powtarzać błędów z przeszłości i militaryzować kraju i gospodarki⁵⁸. W szerokim ujęciu można zaliczyć do tej ramy wszystkie przekazy informacyjne dotyczące rzekomego niewykonywania obowiązków ekonomicznych i socjalnych „reżimu kijowskiego” wobec własnych obywateli („bratnich ludzi”)⁵⁹. Wiadomości takie miały na celu deprecjację i delegitymizację władz Ukrainy. Jednocześnie – zgodnie z przekazami mediów rosyjskich – jedynym panaceum na problemy gospodarze Ukrainy jest ścisła współpraca polityczna i ekonomiczna obu krajów⁶⁰.

Rama historyczno-kulturowa

Rama historyczno-społeczna została zbudowana na podstawie Putinowskiego artykułu z 12 lipca 2021 roku, który służył gloryfikacji idei „ruskiego miru”, czyli „świata rosyjskiego” lub „pokoju rosyjskiego” (przez analogię do *pax romana* lub *pax americana*)⁶¹, opartego na wspólnocie historii, religii i kultury narodu rosyjskiego i ukra-

⁵⁷ V. Astrov, M. Ghodsi, R. Grieveson, i in., dz. cyt., s. 335.

⁵⁸ *Putin: zanimat'sya militarizatsiyey strany i ekonomiki ne budem*, *ntv.ru* 21.12.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2739411> (dostęp 12.01.2023).

⁵⁹ *DisinfoChronicle: metodolohiya roboty*, Detektor Media 24.08.2022, <https://disinfo.detektor.media/uk/post/disinfochronicle-metodolohiia-roboty> (data dostępu: 22.09.2022).

⁶⁰ B. Skavron, *Kremlivs'ka „metodychka”: Putin napysav tsynichnu propahandysts'ku istoriyu Ukrayiny*, *tsn.ua* 12.07.2021, <https://tsn.ua/svit/kremlivska-metodichka-putin-napisav-cinichnu-propagandist-sku-istoriyu-ukrayini-1823416.html> (dostęp 12.01.2023).

⁶¹ Jak piszą Maria Domańska i Jadwiga Rogoża: „Idea *rosyjskiego świata* oznacza koncepcję wspólnoty cywilizacyjnej skupiającej zarówno etnicznych Rosjan, jak i przedstawicieli innych narodów byłego ZSRR utożsamiających się z językiem rosyjskim, rosyjską lub sowiecką kulturą, a często też religią prawosławną w jej wymiarze kulturowym. Po 2000 r. idea została zoperacjonalizowana w polityce zagranicznej FR: ma zarówno służyć budowie za granicą rosyjskiej „miękkiej siły”, jak i stanowić

ńskiego. Szczególną rolę pełniła tu rewizja historii pokazująca dzieje Ukrainy jako część historii Rosji. Przykładem takiego wykorzystania był jeden z newsów w ntv.ru, w którym podano, że prezydent Putin odwiedził wystawę historyczną „Ukraina. Na przełomie er”, po czym spotkał się z historykami i przedstawicielami tradycyjnych religii w Rosji⁶². W przestrzeni medialnej dziedzictwo historyczne narodu rosyjskiego i ukraińskiego miało być faktem znanym całemu światu – z wyłączeniem jedynie samej Ukrainy poddanej „nacjonalistycznemu rewizjonizmowi”. Jako dowód media przytaczały słowa prezydenta Brazylii, Jaira Bolsonaro: „Znaczna część Ukrainy mówi po rosyjsku. Rosjanie i Ukraińcy to bratnie narody”⁶³ oraz przywódcy Białorusi, Aleksandra Łukaszenki, który wzywał rząd Ukrainy do ustępstw w imię „braterstwa rosyjsko-ukraińskiego”⁶⁴.

Doniesienia z wykorzystaniem hasła „bratniego narodu ukraińskiego” często przybierały oblicza sylwetek ciekawych ludzi i losów konkretnych osób, pojedynczych i zbiorowych tragedii ludzkich interesujących zdarzeń.

Rama historyczno-kulturowa była eksplorowana intensywnie w obu badanych mediach rosyjskich jeszcze przed rozpoczęciem inwazji. Celem miało być przymuszenie władz ukraińskich do zmiany wektora geopolitycznego. Pierwszoplanową rolę w tym działaniu odegrały szeroko cytowane wypowiedzi stałego przedstawiciela Rosji przy ONZ, Wasilija Nebenzji. Trzy tygodnie przed rozpoczęciem działań zbrojnych portal russian rt.com podał jego oskarżenia, że Zachód w swojej „destrukcyjnej grze”, chce „wbić klin w stosunki rosyjsko-ukraińskie” oraz próbuje

ideologiczne uzasadnienie odbudowy jej mocarstwowych wpływów politycznych, ekonomicznych i wojskowych na obszarze poradzieckim”. Zob. M. Domańska, J. Rogoża, *Naprzód w przeszłość! Rosyjska polityka historyczna w służbie „wiecznego” imperializmu*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2021, s. 19, przyp. 22, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/Raport-OSW_Naprzod-w-przeszlosc_net_2.pdf (dostęp 2.05.2023).

⁶² *Putin rasskazał o vnedrenii v soznaniye ukrainsev nenavisti k bratskomu narodu*, ntv.ru 4.11.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2731386/> (dostęp 12.01.2023).

⁶³ *Pochemu u Zapada ne poluchayetsya vystupit' yedynym frontom v voprose antirossiyskikh sanktsiy*, ntv.ru 28.04.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2686862/> (dostęp 13.01.2023).

⁶⁴ *Lukashenko: Zapadu vazhno utopit' v krovi slavyanskoye bratstvo*, russian.rt.com 28.01.2022, <https://russian.rt.com/ussr/news/954493-lukashenko-ukraina-slavyane> (dostęp 12.01.2023).

nie dopuścić do „braterskiego współistnienia” Rosji i Ukrainy⁶⁵. Analogicznie miesiąc przed wybuchem wojny, ntv.ru przytoczył słowa ministra spraw zagranicznych Federacji Rosyjskiej, Sergieja Ławrowa, o kupowaniu mediów ukraińskich przez zachodnie organizacje pozarządowe w celu promowania zachodniej kultury, a nawet do podżegania do konfliktów między bratnimi narodami Rosji i Ukrainy⁶⁶.

Stałym polem wykorzystania ramy historyczno-kulturowej były wspomniane już oskarżenia wobec władz w Kijowie o prowadzenie dyskryminacyjnej polityki narodowościowej, kulturalnej i religijnej, w tym szczególnie wobec Ukraińskiej Cerkwi Prawosławnej (Moskiewskiego Patriarchatu). W tym wypadku rama historyczno-kulturowa była często łączona z ramą przypisywania odpowiedzialności i ramą wartości moralnych⁶⁷.

Rama stylistyczno-psychologiczna

Skuteczność przekazu informacyjnego w dużym stopniu zależy od rodzaju i jakości używanego języka, wykorzystywania napięcia psychologicznego oraz określonych figur stylistycznych (metafor, porównań, kolokwializmów, potoczizmów itp.). W 2022 roku miała miejsce bezprecedensowa brutalizacja języka przekazu badanych mediów, która była skutkiem przede wszystkim prób usprawiedliwienia militarnej napaści na Ukrainę oraz – szerzej – uzasadnienia agresywnych działań dyplomatycznych i informacyjnych wobec Zachodu. W drugiej kolejności agresywna warstwa językowa przekazów mediów rosyjskich obliczona była na integrację społeczną i polityczną wokół reżimu, coraz bardziej dysfunkcyjnego w wymiarze ekonomicznym w rezultacie nakładania przez Zachód coraz bardziej dotkliwych sankcji⁶⁸. Psychologizacja przekazu miała również związek z heroizacją wielkiej wojny ojczyźnianej prowadzonej przeciwko nazistowskiemu Niemcom (1941–1945), których współczesnym ucieleśnieniem jest jakoby „reżim kijowski”. Wiąże się to również z językową i psychologiczną mobilizacją obywateli⁶⁹ w planie politycznego rewanżyzmu po porażce ZSRR w zimnej wojnie w postaci ideologii „wstawania z kolan” i powrotu Rosji do statusu mocarstwowego⁷⁰.

⁶⁵ *Postpred Nebenzya: Zapad stremitsya ne dopustit' bratskogo sosushchestvovaniya Rossii i Ukrainy*, russian.rt.com 31.01.2022, <https://russian.rt.com/world/news/955622-zapad-bratskoe-sosuschestvovanie> (dostęp 12.01.2023).

⁶⁶ *Lavrov: Zapad formuliruyet svoyu pozitsiyu v isterichnykh vyrazheniyakh*, ntv.ru 26.01.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2665035/> (dostęp 17.01.2023).

⁶⁷ B. Skavron, dz. cyt.

⁶⁸ M. Domańska, J. Rogoża, dz. cyt., s. 9.

⁶⁹ Tamże, s. 26.

⁷⁰ K. Kobrin, *Istoricheskaya polityka v sovremennoy Rossii. Put' v «suzhayushchemsya tonnele»?*, (wywiad), gefter.ru 22.06.2016, <https://gefter.ru/archive/19060> (dostęp 2.05.2023).

W obu mediach język miał charakter zaangażowany, z wyraźnymi elementami emocjonalnymi i ocenami wartościującymi⁷¹. Nagminnym nadużyciem językowym było wyolbrzymianie (hiperbolizacja) przestępstw wojennych przeciwnika i bagatelizowanie własnych⁷². Innym jaskrawym przykładem stosowania ramy stylistyczno-emocjonalnej był zakaz nazywania faktycznej wojny przeciwko Ukrainie wojną oraz eufemistyczne określanie jej mianem „specjalnej operacji wojennej” (*spetsial'naya voyennaya operatsiya*). Co więcej, zakaz ten przybrał postać przepisu karnego – użycie słowa „wojna” zamiast „specjalnej operacji wojennej” zostało zagrożone karą pozbawienia wolności⁷³. Z tej racji słowo „wojna” w mediach rosyjskich używano wyłącznie na oznaczenie rzekomej agresji Zachodu przeciw Rosji. Dopiero po dziesięciu miesiącach tej „operacji wojennej”, w obliczu poważnych niepowodzeń armii rosyjskiej, Władimir Putin zdobył się po raz pierwszy nazwać ją wojną (22 grudnia 2022 roku)⁷⁴.

Nie mniej ważne w ramie stylistyczno-psychologicznej były epitety nacechowane emocjonalnie, kierowane w stronę władz i wojsk ukraińskich: w rodzaju „nazistowskie”, „faszystowskie” lub „banderowskie”, jak w wypowiedzi cytowanego już deputowanego, Ilji Kiwy, w *russian.rt.com*: „Naszym zadaniem jest zniszczenie tego odrodzonego nazizmu na Ukrainie”⁷⁵. W tym tonie portal przytoczył także wypowiedź byłego prezydenta, aktualnie wiceprzewodniczącego Rady Bezpieczeństwa Federacji Rosyjskiej, Dmitrija Miedwediewa: „Walka toczy się przeciwko obrzydliwym nazistom, grupom ekstremistycznym. (...) Celem operacji specjalnej jest odparcie neonazistowskich, faszystowskich sił, które doszły do władzy na Ukrainie i przez wiele lat terroryzowały ludność republik Donbasu”⁷⁶.

Określenia te mają charakter silnie defamacyjny i manipulacyjny: opierają się na utożsamieniu ukraińskiego nacjonalizmu z hitlerowskim nazizmem, czyli dokonaniu

⁷¹ Por. M. Wrześniewska-Pietrzak, *Wartościowanie jako oręż perswazji*, w: *Polityka i perswazja*, red. P. Lisewski, Poznań 2007, s. 50.

⁷² M. Domańska, J. Rogoża, dz. cyt., przyp. 49.

⁷³ Zgodnie z oficjalną wykładnią władz Federacji Rosyjskiej między Rosją i Ukrainą nie toczy się wojna, ponieważ nie występują „skutki prawne o charakterze publicznym charakterystyczne dla wojny”. 4 marca 2022 roku władze FR pośpiesznie uchwaliły ustawę, która przewiduje surowe sankcje karne za „fałszywe informacje o rosyjskich siłach zbrojnych” zagrożone karą pozbawienia wolności do lat 3. Zob. *Spetsoperatsiya na Ukraine: kak nel'zja yeye obsuzhdat' v sotssetyakh i messendzherakh*, *Pravo.ru* 11.03.2022, <https://pravo.ru/story/239689/> (dostęp 5.01.2023).

⁷⁴ O. Kapnik, *Komanda Zelens'koho predstavyt' myrnyy plan zakinchennya viyny u lyutomu* – *WSJ*, tsn.ua 23.12.2022, <https://tsn.ua/politika/komanda-zelenskogo-predstavit-mirnyy-plan-zakinchennya-viyny-u-lyutomu-wsj-2228977.html> (dostęp 12.01.2022).

⁷⁵ *Deputat Rady Kiva prokomentiroval vliyaniye Zapada na Ukrainu*, *russian.rt.com* 11.03.2022, <https://russian.rt.com/ussr/news/974404-deputat-rady-kiva> (dostęp 12.01.2023).

⁷⁶ *Medvedev: Rossiya boretsya ne s narodom Ukrainy, a s natsistami*, *russian.rt.com* 30.06.2022, <https://russian.rt.com/russia/news/1019503-medvedev-ukraina-rossiya> (dostęp 12.01.2023).

operacji semantycznej, polegającej na przeniesieniu nazizmu z okresu II wojny światowej na współczesne wydarzenia. Przykład takiego działania możemy znaleźć także w wiadomości podanej przez ntv.ru o otwarciu w wystawy zatytułowanej *Zwyczajny nazizm*, która opowiadała „o historii ideologii nazistowskiej w Ukrainie od czasów Wielkiej Wojny Ojczyźnianej do współczesności”⁷⁷.

Rama stylistyczno-psychologiczna obejmuje także sposób przekazywania informacji. W tym sposobie mieści się bezpośredni przekaz newsów lub przekaz zapośredniczony – poprzez cytowanie wysokich przedstawicieli Kremla lub anonimowych źródeł. Zdecydowanie częściej cytowania były udziałem portalu ntv.ru, co może świadczyć o chęci pewnego zdystansowania się redakcji od podawanych informacji, jak wtedy, gdy wyraźnie zaznaczał słowa Putina: „dziś nasi żołnierze, podobnie jak ich przodkowie, walczą ramię w ramię o wyzwolenie ojczyzny od nazistowskiego plugastwa”⁷⁸.

W badanych przekazach informacyjnych odnotowano także jednokrotne użycie (przez ntv.ru) określenia „reżim banderowski” na oznaczenie obecnych władz ukraińskich⁷⁹. W tym wypadku należy pamiętać o różnicy w jego odbiorze między audytorium rosyjskim i ukraińskim. O ile w Ukrainie od lat ma miejsce heroizacja Stepana Bandery, o tyle w Rosji postać ta jest odbierana w bardzo negatywnym świetle.

Wnioski

Przeprowadzone badania medialne pokazują, że kluczową rolę w rosyjskich przekazach medialnych odgrywają wątki historyczne, które są uniwersalnym budulcem tożsamości każdego narodu i państwa⁸⁰. Jak piszą Maria Domańska i Jadwiga Rogoża z Ośrodka Studiów Wschodnich: „Próby upolityczniania historii stanowią zjawisko powszechne: historia jest *zbyt ważna, by pozostawić ją historykom*, gdyż dostarcza wzorców organizacji państwa i buduje pozytywny obraz wspólnoty narodowej, a przez to pozwala umacniać lojalność społeczeństwa wobec władzy i mobilizować je wokół celów przez tę władzę wyznaczanych⁸¹. We współczesnej Rosji – poza niszową tzw. szkołą petersburską – nie wykształciła się tradycja rzetelnej, niezależnej refleksji naukowej nad przeszłością, która mogłaby stanowić realną

⁷⁷ Wystavka «Obyknovenny natsizm» otkrylas' v Muzeje Pobedy, ntv.ru 19.04.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2702473/> (dostęp 12.01.2023).

⁷⁸ *Putin: kak i v 1945 godu, pobeda budet za nami*, ntv.ru 8.05.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2704954/> (dostęp 12.01.2023).

⁷⁹ *Kak Zelenskiy sdelal dvukh brat'yev vragami*, ntv.ru 22.05.2022, <https://www.ntv.ru/novosti/2706793/> (dostęp 12.01.2023).

⁸⁰ O. Malinova, *Kommemoratsiya istoricheskikh sobytij kak instrument simvolicheskoy politiki: vozmozhnosti sravnitel'nogo analiza*, „Politiya” 2017(4)/87, s. 7. 6-22

⁸¹ M. Domańska, J. Rogoża, dz. cyt., s. 8.

przeciwagę dla prokremłowskiej polityki historycznej. Pierwsze oznaki budowania nowej („patriotycznej”) polityki historycznej FR pojawiły się wraz z przyjściem do władzy, na początku lat dwutysięcznych, Władimira Putina⁸²; polityka ta zintensyfikowała się po rozpoczęciu agresywnej polityki wobec Ukrainy w 2014 roku⁸³. W największym skrócie polityka ta opiera się na mitologizacji sukcesów przeszłości i instrumentalnym ich wykorzystywaniu na potrzeby bieżącej polityki⁸⁴. Jako jedna z głównych jej osi prezentuje się narracja o „dobrym imperium” rosyjskim/sowieckim, toczącym przez stulecia obronne wojny i realizującym pokojowo-twórczą misję na świecie⁸⁵. Tradycyjną dla niej osnowę stanowią coroczne parady z okazji Dnia Zwycięstwa nad nazizmem, organizowane 9 maja na placu Czerwonym w Moskwie, silnie wykorzystywane medialnie i propagandowo⁸⁶. Obchody te służą z jednej strony kompensacji poczucia porażki w „zimnej wojnie”⁸⁷, z drugiej – realnej odbudowie imperium poprzez stopniowe podporządkowanie dawnych krajów bloku wschodniego⁸⁸. Służy temu mit założycielski „tysiącletniej” Rosji⁸⁹, którego podstawę stanowi teza o „historycznej jedności” oraz o „braterstwie narodów” Rosji i Ukrainy. W istocie jest ona parawanem służącym delegitymizacji państwa i anihilacji narodu ukraińskiego, ponieważ według Putina Ukraina jest rzekomo sztucznym

⁸² M. Ostrowska, *Znaczenie rosyjskiej polityki historycznej dla odbudowy statusu mocarstwowego państwa*, „Stosunki Międzynarodowe – International Relations” 2010(1-2)/41, s. 130.

⁸³ G. Peremitin, *Putin nazwał yedunstvenno vozmozhnuyu dla Rossii nacyonalnuyu ideyu*, rbc.ru 3.02.2016, <https://www.rbc.ru/politics/03/02/2016/56b1f8a79a7947060162a5a7> (dostęp 2.05.2023).

⁸⁴ M. Domańska, J. Rogoża, dz. cyt., s. 25.

⁸⁵ Tamże, s. 19.

⁸⁶ Tamże, s. 40.

⁸⁷ Do tego można dodać subiektywny czynnik w osobie Władimira Putina, cierpiącego na typowy dla zranionej miłości syndrom postimperialny i mentalności zaściankowej. Zob. Y.E. Fedorov, *Russia's 'hybrid' aggression against Ukraine*, w: *Routledge Handbook of Russian Security*, ed. R.E. Kanet, New York 2019.

⁸⁸ Por. T. Snyder, *Droga do niewolności. Rosja, Europa, Ameryka*, Kraków 2019, s. 52. Szerzej na temat przyczyn eskalacji konfliktu rosyjsko-ukraińskiego jako rewanżu za porażkę ZSRR w zimnej wojnie zob. rozdział *The Sources of Conflict over Ukraine* (s. 1-28) w: P. D'Anieri, *Ukraine and Russia. From Civilized Divorce to Uncivil War*, Cambridge 2023.

⁸⁹ Ten mit został wykoncypowany w drugiej połowie XVII, po przyłączeniu lewobrzeżnej Ukrainy do Rosji, przez intelektualistów kijowskich związanych z Akademią Mohylańską, a następnie zaszczepony w moskiewskich kręgach dworskich. Por. V.I. Holovchenko, *Novorosija: mistyfikatsiya i realii*, w: *Naukovi zapysky Mizhnarodnoho humanitarnogo universitetu* (Zbirnyk. Materialy Pershoi mizhnarodnoyi multidystryplinarynoyi konferentsyi Mizhnarodnoho humanitarnogo universytetu 15 travn'a 2015 roku), 2015(23), s. 142-146; Tenże, *Novorosija chy Ukrayina? (Ukrajins'ko-rosijs'kyi derzhavnyi kordon u retrospektyvi)*, w: *Naukovi zapysky Instytutu politychnyh i etnonatsionalnyh doslidzhen' im. I.F. Kurasa NAN Ukrainy*, 2015 (1)/75, s. 231-243.

konstruktem politycznym⁹⁰, nie mającym rzeczywistych podstaw historycznych ani kulturowych⁹¹. W sensie politologicznym taka narracja stanowi rodzaj „kognitywnej zbroi” (*kognitivnoye oruzhye*)⁹²: Kreml kreuje „prawdziwą” politykę historyczną jako antidotum na „zakłamywanie” historii przez Ukrainę i Zachód⁹³. Jest to kontynuacja postsowieckiej matrycy opartej na geopolitycznej strategii polaryzacyjnej z silnym wektorem antyzachodnim⁹⁴.

Propagandowa narracja historyczna w mediach rosyjskich adresowana jest zarówno do wewnętrznego odbiorcy (telewizja NTV), jak i do zagranicznego – z wykorzystaniem mediów o zasięgu międzynarodowym (wielojęzyczna telewizja RT)⁹⁵. Odbiorcami wewnętrznymi są obywatele Federacji Rosyjskiej, którzy w przeważającym stopniu czerpią informacje z państwowych środków masowego przekazu. Odbiorcami z zewnątrz są przede wszystkim zagraniczne kręgi rządowe i polityczne oraz szeroko pojęte środowiska opiniotwórcze, które wpływają na nastroje obywateli różnych państw.

Konstruowany przez politechnologów kremlofskich program polityki historycznej jest realizowany przez medialne przekazy *stricte* polityczne oraz niepolityczne („miękkie”) – związane z kulturą, nauką, edukacją i sportem. Wiadomości takie – pozornie neutralne – stanowią w istocie zakamuflowaną formę przekazu manipulacyjnego, dającą szansę na dotarcie do szerokiego odbiorcy i zwielokrotniająca oddziaływanie treści informacyjnych na świadomość społeczną⁹⁶.

Oprócz kultury i sportu bardzo ważnym obszarem strategii medialnej Kremla zdiagnozowanym w badaniach jest czynnik religii prawosławnej, służący budowie tożsamości Rosjan i Ukraińców. W przekazach propagandowych Rosyjski Kościół Prawosławny (Patriarchatu Moskiewskiego), realizujący od wieków „misję”

⁹⁰ Jak pisze znany historyk i sowietolog, Timothy Snyder, w myśli ideologów kremlofskich: „Samo istnienie państwa ukraińskiego zostało wykoncypowane jako forma agresji skierowanej przeciwko Rosji”. Zob. T. Snyder, dz. cyt., s. 202.

⁹¹ Por. V. Putin, *Rossija: natsjonalnyi vopros*, „Vestnik Rossijskoy Natsii” 2012(1-2), http://rosnation.ru/?page_id=537 (dostęp 2.05.2023).

⁹² „Kognitywna zbroja” należy do środków aktywnych, w tym wojny informacyjnej ukierunkowanej na oddziaływanie na opinię publiczną i elity polityczne poprzez tzw. zarządzanie refleksyjne, czyli przekazanie przeciwnikowi (w sposób dla niego niedostrzegalny) przesłanek służących jako logiczne podstawy do podejmowania określonych decyzji. Zob. M. Domańska, J. Rogoża, dz. cyt., s. 50, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/Raport-OSW_Naprzod-w-przeszlosc_net_2.pdf (dostęp 2.05.2023).

⁹³ Tamże, s. 21.

⁹⁴ M. Domańska, *Uzależnieni od konfliktu. Wewnętrzne uwarunkowania antyzachodniej polityki Kremla*, OSW, Warszawa 2017, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/punkt-widzenia/2017-11-06/uzaleznieni-od-konfliktu> (dostęp 2.05.2023).

⁹⁵ M. Domańska, J. Rogoża, dz. cyt., s. 50.

⁹⁶ Tamże, s. 75.

legitymizowania władzy kremlowskiej, przedstawiany jest jako duchowa baza (skrepa) i centralne ogniwo dziedzictwa trwale wiążącego społeczeństwa Rosji i Ukrainy⁹⁷.

Szeroki zakres prowadzonych badań (na olbrzymim materiale analitycznym) według zaplanowanego, racjonalnego schematu interpretacyjnego⁹⁸, pozwolił na wyciągnięcie wniosków generalnych. Pierwszym z nich – w dużym stopniu nieoczekiwanym, i z tej racji nie brany pod uwagę przy budowie hipotez roboczych – jest ścisły związek hasła „bratniego narodu ukraińskiego” z ramą konfliktu (29 razy, 80% russian.rt.com, 15 razy, 62% ntv.ru). Obecność w tak dużym natężeniu ramy konfliktu pozwala ze znaczną dozą prawdopodobieństwa zaklasyfikować hasło o „bratnim narodzie ukraińskim” do działań dezinformacyjnych lub propagandowych. Wolno wysnuć przypuszczenie, że koncepcja tego hasła i jego medialne wykorzystanie miało od początku charakter manipulacyjny i instrumentalny: zamiast służyć dynamizacji procesów integracyjnych, stało się groźnym narzędziem służącym do polaryzacji – „dobrego” narodu ukraińskiego i „złego” reżimu kijowskiego.

Natomiast znalazły potwierdzenie hipotezy sformułowane na wstępie. W szczególności potwierdziła się hipoteza (H 1) o większej skali zaangażowania politycznego i wyraźniejszej transmisji linii informacyjnej Kremla w russian.rt.com niż ntv.ru co wyraziło się w pierwszym medium przeszło dwukrotnie częstszym obarczeniem winą za konflikt stroną ukraińską (9 razy, 27% russian.rt.com; 4 razy, 14% ntv.ru). Okazało się także słuszne założenie (H2), iż portal ntv.ru – jako mniej zaangażowany politycznie – przedstawia problematykę „bratnich narodów” w sposób bardziej zniuansowany, z częstszym wykorzystaniem ramy zainteresowania ludzkiego (7 razy, 19% russian.rt.com; 8 razy, 33% ntv.ru). Wreszcie, znalazło potwierdzenie założenie (H 3) dotyczące równowagi w przedstawianiu tematyki historyczno-kulturowej w obu portalach (10 razy, 28% russian.rt.com; 9 razy, 37% ntv.ru). Także znalazła potwierdzenie hipoteza (H 4), iż portal russian.rt.com posługuje się częściej językiem nasyconym agresywnymi formami stylistycznymi i psychologicznymi (7 razy, 19% russian.rt.com; 4 razy, 17% ntv.ru).

Diachroniczny charakter badań pozwolił na sformułowanie dodatkowych wniosków⁹⁹, w tym dotyczących linii rozwojowej hasła „bratniego narodu”. Uwidacznia się ona w narracji informacyjnej w określonych przedziałach czasowych: 1) od początku roku 2022 do rozpoczęcia agresji zbrojnej 24 lutego 2022 roku, 2) po rozpoczęciu agresji do czasu wycofania wojsk rosyjskich spod Kijowa (na przełomie

⁹⁷ Tamże, s. 66.

⁹⁸ J. Idzik, R. Klepka, *O analizie zawartości. Czyli jak badać medialne obrazy świata?*, w: *Medialne obrazy świata*, t. 2: *Polityka i bezpieczeństwo w relacjach medialnych*, Kraków, s. 14.

⁹⁹ Por. K. Franczak, *Perspektywa framing analysis – oferta analityczna dla badań nad dyskursem*, „Przełom Socjologiczny” 2014(63)/3, s. 146.

marca i kwietnia 2022 roku, 3) od wycofania wojsk spod Kijowa do wycofania się z okupowanego okręgu chersońskiego i prawego brzegu Dniepru (listopad 2022), 4) od wycofania się z prawego brzegu Dniepra do końca roku 2022¹⁰⁰.

Pierwszy z wymienionych wyżej etapów wykorzystywany był przez media do przygotowania przedpola do inwazji; polegały one na stałych oskarżeniach wobec władz ukraińskich i państw NATO o eskalowanie konfliktu. Relacje te miały na celu wprowadzenie klina między rządami ukraińskimi a ich sojusznikami (USA i NATO), a także wprowadzenie rozłamu w gronie samych państw NATO (zwłaszcza między starymi i nowymi członkami). Kiedy presja dyplomatyczna i propagandowa Kremla nie powiodła się rozpoczął się militarny etap operacji, który miał w założeniu przybrać postać *Blitz-Kriegu*. Dlatego w przestrzeni medialnej nie posługiwano się pojęciem wojny ale „specjalnej operacji wojennej”; termin „wojna” byłby znacznie trudniejszy do uzasadnienia wobec „bratniego narodu”. W trzecim etapie, kiedy Putin zmienił cele specjalnej operacji wojennej, ukierunkowując ją na Donbas, hasło „bratniego narodu” w zasadzie ograniczono do ludności tzw. Donieckiej Republiki Ludowej i Ługańskiej Republiki Ludowej. Wraz z poważnymi porażkami armii rosyjskiej – czwarty etap – zaczęły pojawiać się komunikaty na temat potrzeby pokojowego uregulowania konfliktu między „bratnimi narodami” (to jest w istocie zamrożenia konfliktu). Symptomatyczny w tym kontekście stał się przekaz w *russian.rt.com* z 21 i 22 grudnia 2022 roku, w którym zostały przytoczone słowa Putina na temat przyczyn i skutków konfliktu: „(...) ten brak jedności narastał i rósł. Jak kiedyś powiedziałem, na początku nas rozdzielili, podzielili, a potem rozegrali. W tym sensie oczywiście osiągnęli wyniki i w tym sensie ponieśliśmy dobrze znane fiasko”¹⁰¹. Przy tej okazji portal nie omieszkał dodać, że prezydent Rosji „nadal uważa naród ukraiński za braterski”¹⁰².

Wyniki badań pokazują, że obraz świata pokazywany przez Putinowskie media w 2022 roku (zarówno państwowe, jak i prywatne) okazał się obrazem w dużym stopniu nierzeczywistym, wykreowanym przez propagandowe zadania Kremla¹⁰³. Obnażają one w pełnej skali serwilizm tych mediów, będący skutkiem systematycz-

¹⁰⁰ 9 listopada 2022 roku wojska rosyjskie otrzymały rozkaz wycofania się z Chersonia oraz całego prawego brzegu Dniepru, czemu towarzyszyła ewakuacja władz okupacyjnych.

¹⁰¹ *Putin: narody Rossii i Ukrainy udalos' razobshchit'*, *russian.rt.com* 22.12.2022, <https://russian.rt.com/russia/news/1089693-putin-narody-rossii-ukrainy> (dostęp 17.01.2023).

¹⁰² *Putin zayavil, chto do sikh por schitayet ukrainskiy narod bratskim*, *russian.rt.com* 21.12.2022, <https://russian.rt.com/ussr/news/1089083-putin-ukrainskii-narod> (dostęp 12.01.2023).

¹⁰³ Tę rzeczywistość dobrze oddają słowa niemieckiego badacza komunikacji politycznej, Winfrieda Schulza: „(...) media masowe nie są dla rzeczywistości reprezentatywne, a już z pewnością jej nie odwzorowują. Doniesienia medialne są często niedokładne i zdeformowane. Niekiedy przedstawiają obraz świata, który jest wyraźnie tendencyjny i zabarwiony ideologicznie”. W. Schulz, *Komunikacja polityczna*, tłum. A. Kożuch, Kraków 2006, s. 37.

nego przez lata ograniczania niezależnych mediów i dziennikarstwa w Federacji Rosyjskiej. Taka polityka radykalnie zaostrzyła się po wybuchu działań wojennych w Ukrainie, gdy media skrępowano bezprecedensowymi środkami cenzury, blokowania stron internetowych i grożenia odpowiedzialnością karną dziennikarzom¹⁰⁴. Równoległe władze rosyjskie przeznaczały ogromne fundusze na działalność licencjonowanych mediów państwowych, takich jak kanał telewizyjny RT (Russia Today), a także finansowały (w mniej lub bardziej ukryty sposób) pozostałe media transferujące linię informacyjną Kremla, jak stacja telewizyjna NTV¹⁰⁵. Wolno przypuszczać, że system ten będzie dopóty funkcjonował, dopóki nie pojawią się rysy w obrazie władzy w Rosji, a szczególnie w wizerunku samego Władimira Putina. A rysy te pojawią się raczej prędzej niż później, w związku z systematycznie pogarszającą się sytuacją ekonomiczną w kraju i coraz bardziej widocznymi sukcesami armii ukraińskiej. A wtedy hasło „bratnich narodów” będzie znaczyło już coś zupełnie innego...

Bibliografia

- Astrov V., Ghodsi M., Grieveson R., Holzner M., Kochnev A., Landesmann M., Pindyuk O., Stehrer R., Tverdostup M., Bykova A., *Russia's invasion of Ukraine: assessment of the humanitarian, economic, and financial impact in the short and medium term*, „International Economics and Economic Policy” 2022(19), s. 331-381.
- Bartoszewicz M., *Wywieranie wpływu na opinię publiczną, czyli kilka słów o efektach działania mediów*, „Dyskurs&Dialog” 2020(1), s. 73-85.
- Beckett C., Deuze M., *On the role of emotion in the future of journalism*, „Social Media + Society” 2016(3)/2, s. 1-6.
- D'Anieri P., *Ukraine and Russia. From Civilized Divorce to Uncivil War*, Cambridge 2023.
- Dor D., *On newspaper headlines as relevance optimizers*, „Journal of Pragmatics” 2003(35)/5, s. 695-721.
- Fedorov Y.E., *Russia's 'hybrid' aggression against Ukraine*, w: *Routledge Handbook of Russian Security*, ed. R.E. Kanet, New York 2019.
- Franczak K., *Perspektywa framing analysis – oferta analityczna dla badań nad dyskursem*, „Przegląd Socjologiczny” 2014(63)/3, s. 135-156.
- Globan-Klas T., *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa 2005.
- Holovchenko V.I., *Novorosiya chy Ukrayina? (Ukrajins'ko-rosijs'kyi derzhavnyi kordon u retrospektyvi)*, w: *Naukovi zapysky Instytutu politychnyh i etnonatsionalnyh doslidzhen' im. I.F. Kurasa NAN Ukrayiny*, 2015 (1)/75, s. 231-243.

¹⁰⁴ *V 2022 godu Kreml' reshil okonchatel'no unichtozhit' nezavisimyye SMI. A oni opyat' vyzhili. No kak? I glavnoye — zachem?*, Meduza 28.12.2022, <https://meduza.io/episodes/2022/12/28/v-2022-godu-kreml-reshil-okonchatelno-unichtozhit-nezavisimyye-smi-a-oni-opyat-vyzhili-no-kak-i-glavnoe-zachem> (12.01.2023).

¹⁰⁵ Ten, bodaj najbardziej liberalny niegdyś kanał telewizyjny, stał się rzecznikiem serwilizmu i może być rozpatrywany jako reprezentatywne świadectwo porażki mediów niezależnych w konfrontacji z potężnym aparatem państwa.

- Holovchenko V.I., *Novorosiya: mistyfikatsiya i realii*, w: *Naukovi zapysky Mizhnarodnoho humanitarnogo universitetu* (Zbirnyk. Materialy Pershoi mizhnarodnoyi multidystyplinarnoyi konferentsyi Mizhnarodnoho humanitarnogo universitetu 15 travn'a 2015 roku), 2015(23), s. 142-146.
- Iyengar S., *Is Anyone Responsible? How Television Frames Political Issues*, Chicago 1991.
- Idzik J., R. Klepka, *O analizie zawartości. Czyli jak badać medialne obrazy świata?*, w: *Medialne obrazy świata*, t. 2: *Polityka i bezpieczeństwo w relacjach medialnych*, Kraków.
- Klepka R., *Analiza zawartości mediów. Dlaczego i do czego można ją wykorzystać w nauce o bezpieczeństwie i politologii?*, *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis Studia de Securitate et Educatione Civili* 2016(224), s. 32-41.
- Leńniczak R., „News values” i „framing” w kształtowaniu obrazu Kościoła katolickiego na podstawie prasy polskojęzycznej w 2012 roku, *Warszawskie Studia Pastoralne* 2013(18), s. 11-38.
- Leńniczak R., *Wizerunek Festiwalu „Łódź Czterech Kultur” w łódzkich dziennikach w perspektywie framing analysis*, *Studia Medioznawcze* 2018, 75(4), s. 61-70.
- Leńniczak R., *Wizerunek prasowy i internetowy instytucji kościelnej a linia redakcyjna – casus Fundacji „Dzieło Nowego Tysiąclecia”*, *Polityka i Społeczeństwo* 2018/3(16), s. 67-81.
- Leńniczak R., *Zastosowanie arystotelesowskiej koncepcji toposu w badaniach wizerunku medialnego liderów politycznych i religijnych – przyczynek do dyskusji*, *Folia Torunensia* 2022(22), s. 43-66.
- Malinova O., *Kommemoratsiya istoricheskikh sobytiy kak instrument simvolicheskoy politiki: vozmozhnosti sravnitel'nogo analiza*, *Politiya* 2017(4)/87, s. 6-22.
- McQuail D., *Teoria komunikowania masowego*, tłum. M. Bucholc, A. Szulżycka, Warszawa 2007.
- Mitchell A., Stocking G., Matsa K.E., *Long-form reading shows signs of life in our mobile news world*, Pew Research Center 2016.
- Ostrowska M., *Znaczenie rosyjskiej polityki historycznej dla odbudowy statusu mocarstwowego państwa*, *„Stosunki Międzynarodowe – International Relations”* 2010(1-2)/41, s. 130.
- Palczewski M., *Koncepcja framingu i jej zastosowanie w badaniach newsów w Wiadomościach TVP i Faktach TVN*, *Studia Medioznawcze* 2011(44)/1, s. 31-41.
- Semetko H.A., Valkenburg P.M., *Framing European Politics: A Content Analysis of Press and Television News*, *Journal of Communication* 2000, s. 93-109.
- Schulz W., *Komunikacja polityczna*, tłum. A. Kozuch, Kraków 2006.
- Snyder T., *Droga do niewolności. Rosja, Europa, Ameryka*, Kraków 2019.
- Wahl-Jorgensen K., *Emotion and journalism*, w: T. Witschge, C.W. Anderson, D. Domingo et al. (eds), *The Sage Handbook of Digital Journalism*, Los Angeles 2016, s.128-143.
- Wrześniewska-Pietrzak M., *Wartościowanie jako oręż perswazji*, w: *Polityka i perswazja*, red. P. Lisewski, Poznań 2007.

Netografia

- Bilousenko O., *«Ahresorka Polshcha, natsisty-ukraintsi i pohanyy Zelenskiy»*. *Ohlad rosijs'koy dezinformatsii za 10 misyatsiv velikoy viyny*, Detektor Media 12.01.2023, <https://detector.media/monitorynh-internetu/article/206873/2023-01-12-agresorka-polshcha-natsisty-ukraintsi-y-poganyy-zelenskiy-oglyad-rosiyskoi-dezinformatsii-za-10-misyatsiv-velykoi-viyny/> (dostęp 12.01.2023).
- Doktrina informatsyonnoy bezopasnosti Rossiyskoy Federatsii*, <https://rg.ru/documents/2016/12/06/doktrina-infobezobasnost-site-dok.html> (dostęp 2.05.2023).
- Domańska M., *Putin: Ukraińcy to Rosjanie, Ukraina to „anty-Rosja”*, Ośrodek Studiów Wschodnich 13.07.2021, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/analizy/2021-07-13/putin-ukraincy-to-rosjanie-ukraina-to-anty-rosja> (15.01.2023).
- Domańska M., *Uzależnieni od konfliktu. Wewnętrzne uwarunkowania antyzachodniej polityki Kremla*, OSW, Warszawa 2017, <https://www.osw.waw.pl/pl/publikacje/punkt-widzenia/2017-11-06/uzaleznieni-od-konfliktu> (dostęp 2.05.2023).

- Domańska M., Rogoża J., *Naprzód w przeszłość! Rosyjska polityka historyczna w służbie „wiecznego” imperializmu*, Ośrodek Studiów Wschodnich, Warszawa 2021, https://www.osw.waw.pl/sites/default/files/Raport-OSW_Naprzod-w-przeszlosc_net_2.pdf (dostęp 2.05.2023).
- (jbr), *Rosyjska „caryca mediów” miała odwrócić się od Putina. Teraz znów go wsparła*, Onet.Kultura 30.09.2022, <https://kultura.onet.pl/wiadomosci/kim-jest-margarita-simonian-przy-putinie-zrobila-zawrotna-kariere/z4eqvv9>.
- Kapnik O., *Komanda Zelens’koho predstavyt’ myrnyy plan zakinchennya viyny u lyutomu – WSJ*, tsn.ua 23.12.2022, <https://tsn.ua/politika/komanda-zelenskogo-predstavit-mirniy-plan-zakinchennya-viyni-u-lyutomu-wsj-2228977.html> (12.01.2023).
- Kobrin K., *Istoricheskaya polityka v sovremennoy Rossii. Put’ v «suzhayushchemsya tonnele»?* (wywiad), gefter.ru 22.06.2016, <https://gefter.ru/archive/19060> (dostęp 2.05.2023).
- Peremitin G., *Putin nazwał yedunstvenno vozmozhnuyu dla Rossii natsyonalnuyu ideyu*, rbc.ru 3.02.2016, <https://www.rbc.ru/politics/03/02/2016/56b1f8a79a7947060162a5a7> (dostęp 2.05.2023).
- Putin V., *Rossiya: natsyonalnyi vopros*, „Vestnik Rossiyskoy Natsii” 2012(1-2), http://rosnation.ru/?-page_id=537 (dostęp 2.05.2023).
- Rutenberg J., *RT, Sputnik and Russia’s New Theory of War*, The New York Times Magazine 13.09.2017, <https://www.nytimes.com/2017/09/13/magazine/rt-sputnik-and-russias-new-theory-of-war.html> (17.12.2022).
- Stat’ya Vladimira Putina „Ob. isticzeskom yedinstve ruskich i ukraintsev”, kremlin.ru 12.07.2021, <http://kremlin.ru/events/president/news/66181> (dostęp 12.01.2023).
- Wintour P., Rankin J., Connolly K., *EU to ban Russian state-backed channels RT and Sputnik*, The Guardian 27.02.2022, <https://www.theguardian.com/media/2022/feb/27/eu-ban-russian-state-backed-channels-rt-sputnik> (15.07.2022).

Biogram

Norbert Mojżyn – dr hab. prof. ucz., medioznawca, kulturoznawca, historyk sztuki; pracuje w Instytucie Edukacji Medialnej i Dziennikarstwa Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie w Katedrze Komunikacji Kulturowej i Artystycznej. Jest współredaktorem serii wydawniczej Rzeczy Piękne (Wydawnictwo UKSW). W pracy badawczej koncentruje się na komunikacji społeczno-politycznej, religijnej, wizualnej i artystycznej Europy Wschodniej.